श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये उत्तरकाण्डे

॥ द्वात्रिंशः सर्गः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

॥ द्वात्रिंशः सर्गः ॥

अर्जुनस्य भुजाभिर्नर्मदायाः प्रवाहस्यावरोधो रावणसञ्चितपुष्पोपहारस्य जले वहनं रावणादिनिशाचरैः सहार्जुनस्य युद्धं रावणं निगृह्यार्जुनस्य स्वनगरे प्रस्थानम्

नर्मदापुलिने यत्र राक्षसेन्द्रः स दारुणः।
पुष्पोपहारं कुरुते तस्माद् देशाददूरतः॥ **7.32.1** ॥

अर्जुनो जयतां श्रेष्ठो माहिष्मत्याः पतिः प्रभुः।
क्रीडते सह नारीभिर्नर्मदातोयमाश्रितः॥ **7.32.2** ॥

तासां मध्यगतो राजा रराज च तदार्जुनः।
करेणूनां सहस्रस्य मध्यस्थ इव कुञ्जरः॥ **7.32.3** ॥

जिज्ञासुः स तु बाहूनां सहस्रस्योत्तमं बलम्।
रुरोध नर्मदावेगं बाहुभिर्बहुभिर्वृतः॥ **7.32.4** ॥

कार्तवीर्यभुजासक्तं तज्जलं प्राप्य निर्मलम्।
कूलोपहारं कुर्वाणं प्रतिस्रोतः प्रधावति॥ **7.32.5** ॥

समीननक्रमकरः सपुष्पकुशसंस्तरः।
स नर्मदाम्भसो वेगः प्रावृट्काल इवाबभौ॥ **7.32.6** ॥

स वेगः कार्तवीर्येण सम्प्रेषित इवाम्भसः।
पुष्पोपहारं सकलं रावणस्य जहार ह॥ **7.32.7** ॥

रावणोऽर्धसमाप्तं तमुत्सृज्य नियमं तदा।
नर्मदां पश्यते कान्तां प्रतिकूलां यथा प्रियाम्॥ **7.32.8** ॥

पश्चिमेन तु तं दृष्ट्वा सागरोद्गारसन्निभम्।
वर्धन्तमम्भसो वेगं पूर्वामाशां प्रविश्य तु॥ **7.32.9** ॥

ततोऽनुभ्रान्तशकुनां स्वभावे परमे स्थिताम्।
निर्विकाराङ्गनाभासामपश्यद् रावणो नदीम्॥ **7.32.10** ॥

सव्येतरकराङ्गुल्या ह्यशब्दास्यो दशाननः।
वेगप्रभवमन्वेष्टुं सोऽदिशच्छुकसारणौ॥ **7.32.11** ॥

तौ तु रावणसन्दिष्टौ भ्रातरौ शुकसारणौ।
व्योमान्तरगतौ वीरौ प्रस्थितौ पश्चिमामुखौ॥ **7.32.12** ॥

अर्धयोजनमात्रं तु गत्वा तौ रजनीचरौ।
पश्येतां पुरुषं तोये क्रीडन्तं सहयोषितम्॥ **7.32.13** ॥

बृहत्सालप्रतीकाशं तोयव्याकुलमूर्धजम्।
मदरक्तान्तनयनं मदव्याकुलचेतसम्॥ **7.32.14** ॥

नदीं बाहुसहस्रेण रुन्धन्तमरिमर्दनम्।
गिरिं पादसहस्रेण रुन्धन्तमिव मेदिनीम्॥ **7.32.15** ॥

बालानां वरनारीणां सहस्रेण समावृतम्।
समदानां करेणूनां सहस्रेणेव कुञ्जरम्॥ **7.32.16** ॥

तमद्भुततरं दृष्ट्वा राक्षसौ शुकसारणौ।
सन्निवृत्तावुपागम्य रावणं तमथोचतुः॥ **7.32.17** ॥

बृहत्सालप्रतीकाशः कोऽप्यसौ राक्षसेश्वर।
नर्मदां रोधवद् रुद्ध्वा क्रीडापयति योषितः॥ **7.32.18**॥

तेन बाहुसहस्रेण सन्निरुद्धजला नदी।
सागरोद्गारसङ्काशानुद्गारान् सृजते मुहुः॥ **7.32.19**॥

इत्येवं भाषमाणौ तौ निशम्य शुकसारणौ।
रावणोऽर्जुन इत्युक्त्वा स ययौ युद्धलालसः॥ **7.32.20**॥

अर्जुनाभिमुखे तस्मिन् रावणे राक्षसाधिपे।
चण्डः प्रवाति पवनः सनादः सरजस्तथा॥ **7.32.21**॥

सकृदेव कृतो रावः सरक्तपृषतो घनैः।
महोदरमहापार्श्वधूम्राक्षशुकसारणैः॥ **7.32.22**॥

संवृतो राक्षसेन्द्रस्तु तत्रागाद् यत्र चार्जुनः।
अदीर्घेणैव कालेन स तदा राक्षसो बली॥ **7.32.23**॥

तं नर्मदाह्रदं भीममाजगामाञ्जनप्रभः।
स तत्र स्त्रीपरिवृतं वासिताभिरिव द्विपम्॥ **7.32.24**॥

नरेन्द्रं पश्यते राजा राक्षसानां तदार्जुनम्।
स रोषाद् रक्तनयनो राक्षसेन्द्रो बलोद्धतः॥ **7.32.25**॥

इत्येवमर्जुनामात्यानाह गम्भीरया गिरा।
अमात्याः क्षिप्रमाख्यात हैहयस्य नृपस्य वै॥ **7.32.26**॥

युद्धार्थं समनुप्राप्तो रावणो नाम नामतः।
रावणस्य वचः श्रुत्वा मन्त्रिणोऽथार्जुनस्य ते॥ **7.32.27**॥

उत्तस्थुः सायुधास्तं च रावणं वाक्यमब्रुवन्।
युद्धस्य कालो विज्ञातः साधु भो साधु रावण॥ **7.32.28**॥

यः क्षीबं स्त्रीगतं चैव योद्‌धुमुत्सहसे नृपम्।
स्त्रीसमक्षगतं यत् त्वं योद्‌धुमुत्सहसे नृप॥ **7.32.29**॥

वासितामध्यगं मत्तं शार्दूल इव कुञ्जरम्।
क्षमस्वाद्य दशग्रीव उष्यतां रजनी त्वया।
युद्धे श्रद्धा तु यद्यस्ति श्वस्तात समरेऽर्जुनम्॥ **7.32.30**॥

यदि वापि त्वरा तुभ्यं युद्धतृष्णासमावृत।
निपात्यास्मान् रणे युद्धमर्जुनेनोपयास्यसि॥ **7.32.31**॥

ततस्तै रावणामात्यैरमात्यास्ते नृपस्य तु।
सूदिताश्चापि ते युद्धे भक्षिताश्च बुभुक्षितैः॥ **7.32.32**॥

ततो हलहलाशब्दो नर्मदातीरगो बभौ।
अर्जुनस्यानुयात्राणां रावणस्य च मन्त्रिणाम्॥ **7.32.33**॥

इषुभिस्तोमरैः प्रासैस्त्रिशूलैर्वज्रकर्षणैः।
सरावणानर्दयन्तः समन्तात् समभिद्रुताः॥ **7.32.34**॥

हैहयाधिपयोधानां वेग आसीत् सुदारुणः।
सनक्रमीनमकरसमुद्रस्येव निःस्वनः॥ **7.32.35**॥

रावणस्य तु तेऽमात्याः प्रहस्तशुकसारणाः।
कार्तवीर्यबलं क्रुद्धा निर्दहन्ति स्म तेजसा॥ **7.32.36**॥

अर्जुनाय तु तत्कर्म रावणस्य समन्त्रिणः।
क्रीडमानाय कथितं पुरुषैर्भयविह्वलैः॥ **7.32.37**॥

श्रुत्वा न भेतव्यमिति स्त्रीजनं स तदार्जुनः।
उत्ततार जलात् तस्माद् गङ्गातोयादिवाञ्जनः॥ **7.32.38**॥

क्रोधदूषितनेत्रस्तु स तदार्जुनपावकः।
प्रजज्वाल महाघोरो युगान्त इव पावकः॥ **7.32.39** ॥

स तूर्णतरमादाय वरहेमाङ्गदो गदाम्।
अभिदुद्राव रक्षांसि तमांसीव दिवाकरः॥ **7.32.40** ॥

बाहुविक्षेपकरणां समुद्यम्य महागदाम्।
गारुडं वेगमास्थाय आपपातैव सोऽर्जुनः॥ **7.32.41** ॥

तस्य मार्गं समारुद्ध्य विन्ध्योऽर्कस्येव पर्वतः।
स्थितो विन्ध्य इवाकम्प्यः प्रहस्तो मुसलायुधः॥ **7.32.42** ॥

ततोऽस्य मुसलं घोरं लोहबद्धं मदोद्धतः।
प्रहस्तः प्रेषयन् क्रुद्धो ररास च यथान्तकः॥ **7.32.43** ॥

तस्याग्रे मुसलस्याग्निरशोकापीडसन्निभः।
प्रहस्तकरमुक्तस्य बभूव प्रदहन्निव॥ **7.32.44** ॥

आधावमानं मुसलं कार्तवीर्यस्तदार्जुनः।
निपुणं वञ्चयामास गदया गतविक्लवः॥ **7.32.45** ॥

ततस्तमभिदुद्राव सगदो हैहयाधिपः।
भ्रामयाणो गदां गुर्वीं पञ्चबाहुशतोच्छ्रयाम्॥ **7.32.46** ॥

ततो हतोऽतिवेगेन प्रहस्तो गदया तदा।
निपपात स्थितः शैलो वज्रिवज्रहतो यथा॥ **7.32.47** ॥

प्रहस्तं पतितं दृष्ट्वा मारीचशुकसारणाः।
समहोदरधूम्राक्षा अपसृष्टा रणाजिरात्॥ **7.32.48** ॥

अपक्रान्तेष्वमात्येषु प्रहस्ते च निपातिते।
रावणोऽभ्यद्रवत् तूर्णमर्जुनं नृपसत्तमम्॥ **7.32.49** ॥

सहस्रबाहोस्तद् युद्धं विंशद्बाहोश्च दारुणम्।
नृपराक्षसयोस्तत्र आरब्धं रोमहर्षणम्॥ **7.32.50** ॥

सागराविव सङ्क्षुब्धौ चलमूलाविवाचलौ।
तेजोयुक्ताविवादित्यौ प्रदहन्ताविवानलौ॥ **7.32.51** ॥

बलोद्धतौ यथा नागौ वासितार्थे यथा वृषौ।
मेघाविव विनर्दन्तौ सिंहाविव बलोत्कटौ॥ **7.32.52** ॥

रुद्रकालाविव क्रुद्धौ तौ तदा राक्षसार्जुनौ।
परस्परं गदां गृह्य ताडयामासतुर्भृशम्॥ **7.32.53** ॥

वज्रप्रहारानचला यथा घोरान् विषेहिरे।
गदाप्रहारांस्तौ तत्र सेहाते नरराक्षसौ॥ **7.32.54** ॥

यथाशनिरवेभ्यस्तु जायतेऽथ प्रतिश्रुतिः।
तथा तयोर्गदापोथैर्दिशः सर्वाः प्रतिश्रुताः॥ **7.32.55** ॥

अर्जुनस्य गदा सा तु पात्यमानाहितोरसि।
काञ्चनाभं नभश्चक्रे विद्युत्सौदामिनी यथा॥ **7.32.56** ॥

तथैव रावणेनापि पात्यमाना मुहुर्मुहुः।
अर्जुनोरसि निर्भाति गदोल्केव महागिरौ॥ **7.32.57** ॥

नार्जुनः खेदमायाति न राक्षसगणेश्वरः।
सममासीत् तयोर्युद्धं यथा पूर्वं बलीन्द्रयोः॥ **7.32.58** ॥

शृङ्गैरिव वृषायुध्यन् दन्ताग्रैरिव कुञ्जरौ।
परस्परं विनिघ्नन्तौ नरराक्षससत्तमौ॥ **7.32.59** ॥

ततोऽर्जुनेन क्रुद्धेन सर्वप्राणेन सा गदा।
स्तनयोरन्तरे मुक्ता रावणस्य महोरसि॥ **7.32.60** ॥

वरदानकृतत्राणे सा गदा रावणोरसि।
दुर्बलेव यथावेगं द्विधाभूतापतत् क्षितौ ॥ **7.32.61** ॥

स त्वर्जुनप्रयुक्तेन गदाघातेन रावणः।
अपासर्पद् धनुर्मात्रं निषसाद च निष्टनन् ॥ **7.32.62** ॥

स विह्वलं तदाऽऽलक्ष्य दशग्रीवं ततोऽर्जुनः।
सहसोत्पत्य जग्राह गरुत्मानिव पन्नगम् ॥ **7.32.63** ॥

स तु बाहुसहस्रेण बलाद् गृह्य दशाननम्।
बबन्ध बलवान् राजा बलिं नारायणो यथा ॥ **7.32.64** ॥

बध्यमाने दशग्रीवे सिद्धचारणदेवताः।
साध्वीति वादिनः पुष्पैः किरन्त्यर्जुनमूर्धनि ॥ **7.32.65** ॥

व्याघ्रो मृगमिवादाय मृगराडिव कुञ्जरम्।
ररास हैहयो राजा हर्षादम्बुदवन्मुहुः ॥ **7.32.66** ॥

प्रहस्तस्तु समाश्वस्तो दृष्ट्वा बद्धं दशाननम्।
सहसा राक्षसः क्रुद्धो ह्यभिदुद्राव हैहयम् ॥ **7.32.67** ॥

नक्तञ्चराणां वेगस्तु तेषामापततां बभौ।
उद्धूत आतपापाये पयोदानामिवाम्बुधौ ॥ **7.32.68** ॥

मुञ्चमुञ्चेति भाषन्तस्तिष्ठतिष्ठेति चासकृत्।
मुसलानि च शूलानि सोत्ससर्ज तदा रणे ॥ **7.32.69** ॥

अप्राप्तान्येव तान्याशु असम्भ्रान्तस्तदार्जुनः।
आयुधान्यमरारीणां जग्राहारिनिषूदनः ॥ **7.32.70** ॥

ततस्तैरेव रक्षांसि दुर्धरैः प्रवरायुधैः।
भित्त्वा विद्रावयामास वायुरम्बुधरानिव ॥ **7.32.71** ॥

राक्षसांस्त्रासयामास कार्तवीर्यार्जुनस्तदा।
रावणं गृह्य नगरं प्रविवेश सुहृद्वृतः ॥ 7.32.72 ॥

स कीर्यमाणः कुसुमाक्षतोत्करै -
र्द्विजैः सपौरैः पुरुहूतसन्निभः।
ततोऽर्जुनः स्वां प्रविवेश तां पुरीं
बलिं निगृह्येव सहस्रलोचनः ॥ 7.32.73 ॥

॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये
उत्तरकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥